

Agnieszka WlazłyWyższa Szkoła Kadr Menedżerskich w Koninie, Polska
ORCID: 0000-0002-7370-3554, kancelaria@abakusplus.com.pl

Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w aspekcie teorii wielofunkcyjności

Streszczenie: Celem niniejszej publikacji jest ukazanie najważniejszych problemów i głównych zagadnień dotyczących teorii zrównoważonego rozwoju wsi w wymiarze przestrzennym, z punktu widzenia wielofunkcyjności. Przedstawiono uwarunkowania teoretyczne i użytkowe, metody oraz wyniki implementacji tej teorii. Przeanalizowano również niektóre zależności między koncepcją rozwoju obszarów wiejskich w podejściu wielofunkcyjnym a teorią ekorozwoju obszarów wiejskich. Przedstawiono wyniki badań empirycznych dotyczących świadomości mieszkańców regionu konińskiego na temat zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Problem badawczy analizowano na podstawie oryginalnych źródeł informacji. Zostały one uzyskane w wyniku badań empirycznych przeprowadzonych w czerwcu 2018 r. Za pomocą kwestionariusza, metoda bezpośredniego wywiadu. W ankiecie uwzględniono mieszkańców regionu konińskiego. 110 respondentów zostało wybranych na podstawie zasad wyboru nielosowych kwot (płeć, wiek) i celowej selekcji (studenci, studenci, pracownicy). Interpretując wyniki badań wykorzystano metodę indukcyjno-dedukcyjną. Skalę zjawiska i znaczenie czynnika sprawczego, podane przez respondentów, określono jako procent. Biorąc pod uwagę fakt, że niektórzy komentujący znaczenie trwałych celów, rozwój nie znał tej koncepcji, nie mówiąc już o jej pomysłach, hierarchia wyznaczonych przez nie celów opierała się raczej na przypuszczeniach, a nie na konkretnych przekonaniach i wiedzy. W związku z tym uzyskane wyniki należy zaakceptować z tą rezerwacją. Znaczna część respondentów była w pełni świadoma kompleksowego rozumienia idei zrównoważonego rozwoju i łączyła ją z celami społeczno-ekonomiczno-przyrodniczymi, jak wskazano, między innymi, podanymi przez korespondentów ma definicje i opinie na temat hierarchii celów dla zrównoważonego rozwoju.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, teoria wielofunkcyjności, obszary wiejskie, uwarunkowania rozwojowe

JEL: O11, O12, O15, Q01, R11

Wprowadzenie

Rozwój, niepowiązanych z rolnictwem, funkcji, jakie spełniają gospodarki terenów wiejskich oraz konieczność utrzymania złożonego zakresu ich ról społecznych to dziś istotna kwestia z perspektywy konieczności polepszenia jakości życia mieszkańcom obszarów wiejskich. Koncepcja rozwoju terenów

wiejskich w aspekcie wielofunkcyjności należy do fundamentalnych typów strategii w sferze rolnictwa oraz wsi na terenie Polski; pozycja owej polityki rolniczej ugruntowywała się w procesie rozwoju tej koncepcji – odkąd zaczęła się transformacja prawie wszystkich obszarów życia społecznego. Kluczowym, dodatkowym czynnikiem warunkującym przygotowanie koncepcji ekorozwoju jest powiązanie gospodarki Polski z UE z uwagi na duże znaczenie zróżnicowania gospodarki terenów wiejskich.

Dynamiczny rozwój, który ma miejsce w gospodarce, przyczynił się do widocznej poprawy sytuacji materialnej ludności, ale także do pogorszenia się sytuacji w sferze środowiskowej i do degradacji społecznej. W związku z tym, należałoby się pochylić nad kwestią dążenia do rozwoju w harmonii z otaczającym środowiskiem. Artykuł ten pomaga zrozumieć wielofunkcyjność w zrównoważonym rozwoju wsi i zwiększyć świadomość władz samorządowych i mieszkańców obszarów wiejskich.

Głównym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie istoty zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich pod kątem koncepcji wielofunkcyjności, a także prezentacja jej ewolucji na tych obszarach. W artykule dokonano również przeglądu publikacji polskich i zagranicznych autorów. Przedstawione zostały także wyniki badania empirycznego, dotyczącego świadomości osób, zamieszkujących region koniński, na temat zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich.

Wielofunkcyjność – tendencja rozwojowa wsi

Rozwój terenów wiejskich w aspekcie wielofunkcyjności można postrzegać zarówno w sferze społeczno-gospodarczej, jak i terytorialnej. Społeczno-gospodarczy punkt widzenia odnosi się do racjonalnego gospodarowania czynnikami produkcji, które mają do dyspozycji obszary wiejskie. Z kolei aspekt terytorialny dotyczy odpowiedniego usytuowania aktywności ludności w sferze gospodarki oraz powstaje w toku prowadzonej polityki przestrzennej [Michalewska-Pawlak, 2015, s. 29-35]. Z analiz, zmierzających do sklasyfikowania przedsięwzięć na terenach wiejskich niezwiązanych z rolnictwem [Czarnecki, 2005, s. 248-249], płynie wniosek, iż rozpoczęto ją przede wszystkim w kontekście obserwacji budowy funkcjonalnej obszarów wiejskich, problematyki dotyczącej kształtowania się zatrudnienia oraz możliwości pracowania w 2 profesjach czy w aspekcie dywersyfikacji źródeł pracy i przychodów społeczeństwa za pomocą wzmocnienia funkcji niezwiązanych z rolnictwem w obszarze wsi oraz samych majątków rolnych.

Modyfikacja rolnictwa, której celem jest stworzenie rozwojowych, atrakcyjnych pod względem konkurencyjnym gospodarstw rolnych, powoduje zmiany finansowe i majątkowe na terenach wiejskich. Naciskając na zmniejszenie zatrudnienia w sektorze rolniczym, a zarazem kształtując zapotrzebowanie

przez ten sektor na przemysł przetwórczy oraz profesjonalne usługi, ulegające restrukturyzacji rolnictwo zaczyna być podstawowym czynnikiem przeobrażeń strukturalnych obszarów wiejskich.

Pojawianie się MŚP na terenach wiejskich, zwłaszcza w sferze przemysłowej oraz usługowej, nakazuje przystosowanie sektora rolniczego za pośrednictwem możliwości redukcji liczby pracowników w tym sektorze, zastąpienia pracy poprzez środki finansowe, współpracy oraz powiązań w działalności rolniczej. Rozwój wsi w aspekcie wielofunkcyjności, z punktu widzenia przedsiębiorczości, dokuje się więc poza sektorem rolniczym.

Postęp w zakresie działalności społeczno-gospodarczej prowadzi do zmian liczbowych oraz jakościowych w metodach czy wynikach zarządzania i związkach pomiędzy nakładami na terenach wiejskich. Autorzy polskich publikacji i książek wyodrębniają z kolei 2 poglądy, które charakteryzują procesy przekształceń gospodarczych wsi [Zajac, 2014, s. 44].

Pierwszy pogląd jest przedstawiany szczególnie przez ekspertów z obszaru geografii oraz planowania przestrzennego [Przygodzka, 2001, s. 550]. Kwestia zaciekawienia tych badaczy problematyką rozwoju wsi w aspekcie wielofunkcyjności dotyczy występowania jej konkretnego powiązania z analizami budowy przestrzennej oraz jej typologią funkcjonalną.

Konieczność dążenia do traktowania wsi jako obszaru wielofunkcyjnego odnosi się do potrzeby włączania nowych trendów rozwojowych tych terenów w przestrzennym planowaniu. Dojście do takich punktów docelowych, jak polepszenie standardów życiowych mieszkańców i wzrost skuteczności projektów inwestycyjnych, realizowanych na terenach wiejskich, uwarunkowane jest ewolucją usług wytwórczych oraz socjalnych, poprawą dostaw materialnych środków koniecznych w toku produkcji dóbr czy wyrobów konsumpcyjnych, a także ewolucją infrastruktury, łączności, budownictwa mieszkaniowego oraz komunikacji transportowej. Natomiast korelacyjne z uzyskaniem tych celów są zmiany przestrzenne osiedleńczej sieci na wsi w stronę zhierarchizowanej struktury systemu wiejskiego osadnictwa. W systemie tym kluczowe znaczenie posiadają wiejskie centra skupiające społeczność lokalną oraz usługi. Zatem obszary wiejskie powinny być pozbawione rolniczych cech i podporządkowane mechanizmowi urbanizacyjnemu, żeby móc osiągnąć powyższe punkty docelowe i aby mogły one zachować swoją rolę w układzie osadniczym.

Boźcem do analiz w sferze strategii przestrzennej ewolucji wsi było zaprezentowanie w II połowie XX w. teorii traktowania terenów wiejskich w kontekście wielofunkcyjności – terenów formujących się na skutek rozwoju społeczno-gospodarczego, powodującego tworzenie się i ewolucję pozarolniczych funkcji wsi, a mianowicie: usług wytwórczych, handlu wiejskiego, świadczeń dla ludności, usług turystyczno-rekreacyjnych, przetwórstwa produktów rolnych, komunikacji transportowej, budownictwa mieszkaniowego dla osób wykonujących pracę na terenie miast, funkcji kulturalnych i społecznych, edukacji czy w zakresie opieki zdrowotnej [Kostrowicki, 1976, s. 609-610].

Jan Kostrowicki podkreślał konieczność doskonalenia funkcji obszarów wiejskich niezwiązanych z rolnictwem. Uważał on, że wysoka dywersyfikacja wsi, będąca wynikiem odmiennych dziejów historii, różnego rozwoju w sferze społeczno-gospodarczej i uwarunkowań środowiskowych, potrzebuje właściwej specjalizacji danych obszarów, która ma związek z umiejętnym korzystaniem z miejscowych warunków środowiskowych, bogactw naturalnych, zasobów ludzkich, co będzie oddziaływać na znaczną skuteczność zarządzania wszelkimi zasobami. Owa specjalizacja może sprowadzać się do ewolucji całokształtu następujących funkcji obszarów wiejskich: rolnictwa, świadczeń dla społeczności lokalnej i nietutejszej, leśnictwa, przemysłu przetwórczego, gospodarki rybnej oraz usług turystyczno-rekreacyjnych.

Analizy budowy funkcjonalnej terenów wiejskich, zainicjowane przez Jana Kostrowickiego, kontynuowali przede wszystkim: J. Falkowski, W. Stola, R. Szcześniey, A. Stasiak czy W. Kamiński. Učení stosowali zwłaszcza narzędzia przygotowane i wykorzystywane w analizach klasyfikacyjnych rolnictwa, dopasowane do typologii funkcjonalnej wsi [Falkowski, 2009, s. 55-60].

Renata Przygodzka zaznacza, iż spojrzenie na rozwój obszarów wiejskich w aspekcie wielofunkcyjności jako rezultatu modernizacji sektora rolnictwa jest odpowiednie w razie odniesienia się do terenów wiejskich o złożonej budowie gospodarczej, które skupiają przemysł i wiele rodzajów usług oraz mają ścisły związek z sektorem rolniczym za pośrednictwem przestrzeni i rezerw siły roboczej. Należałoby dostrzec, iż rozwój innych działalności niż rolnicza jest następstwem ewolucji i przekształceń strukturalnych w obrębie rolnictwa, zaś oprócz tego daje możliwość przeobrażenia tego sektora [Przygodzka, 2001, s. 549].

Natomiast drugie stanowisko, odnoszące się do rozwoju terenów wiejskich w aspekcie wielofunkcyjności, przedstawiają badacze w dziedzinach takich, jak: ekonomia i rolnictwo. Bazuje ono na wysunięciu przesłanki występowania konieczności tworzenia pozarolniczych typów aktywności gospodarczej oraz różnych miejsc zatrudnienia, co narzuci procesy ulepszenia rolnictwa, a także spowoduje to, iż wsie będą ulegały modernizacjom, zmierzającym do wielofunkcyjnego rozwoju. Dlatego też proces ewolucji terenów wiejskich można doskonalić poprzez uzyskanie najlepszej dywersyfikacji przedsięwzięć biznesowych na obszarach wiejskich [Czerny, 2016, s. 58-63].

Wielofunkcyjność rozwoju obszarów wiejskich jest traktowana jako odpowiednie nakreślenie w sferze gospodarczej na wsi większej liczby funkcji niezwiązanych z rolnictwem, co prowadzi do oczekiwanej dywersyfikacji wiejskiej gospodarki. Owy proces świadczy o zrezygnowaniu z monofunkcyjności, bazującej przede wszystkim na wytwarzaniu produktów rolnych. Koncepcja rozwoju w aspekcie wielofunkcyjności stanowi metodę na poradzenie sobie z różnymi problemami środowisk wiejskich i sektora rolniczego, przedstawiając jej złożoną perspektywę. Istotą zastosowania teorii rozwoju w ujęciu wielofunkcyjnym jest kreowaniem innych, rozmaitych źródeł zarobkowych

(miejsc zatrudnienia) dla społeczności rolniczej oraz pozarolniczej, która nie może znaleźć całkowitego zatrudnienia w swoim gospodarstwie rolnym [Kłodziński, 2006, s. 53-54].

Podstawową przesłankę rozwoju w aspekcie wielofunkcyjności (wg M. Kłodzińskiego) stanowi rozwijanie działalności przez tzw. wiejskiego biznesmena, kogoś spoza obszaru wiejskiego bądź osobę tutejszą – nierolniczą czy właściciela gospodarstwa, który tworzy nowe sposoby działalności, trochę bądź bardziej powiązane z rolnictwem. Rozwijanie modelu rozwoju wsi w wymiarze wielofunkcyjnym uwarunkowane jest natomiast aktywnością umiejętnie przygotowanych, operatywnych przedsiębiorców, mogących dominować w sferze wiejskiej działalności gospodarczej.

Wdrażanie modelu rozwoju środowisk wiejskich w aspekcie wielofunkcyjności ma zatem związek z popularyzowaniem przedsiębiorczości postrzeganej wielowymiarowo. Zdaniem Agnieszki Otłowskiej, Joanny Buks i Pawła Chmielińskiego, przedsiębiorczość w tych środowiskach można zidentyfikować jako kreowanie nowego zatrudnienia za pomocą tworzenia nowych inicjatyw. Niniejsi autorzy opisali przedsiębiorczość na obszarach wiejskich poprzez założenie, iż dotyczy ona budowania nowych firm, kreujących nowe wyroby, zaspokajających potrzeby rynkowe bądź tworzących inne rynki zbytu czy stosujących nowe rozwiązania technologiczne w tych obszarach [Otłowska, Buks, Chmieliński, 2006, s. 30].

Wielowymiarowo rozumiana przedsiębiorczość postrzegana jest również jako zbiór pojedynczych bądź grupowych przedsięwzięć lub zdolności do podejmowania przedsięwzięć, które zwalczają wszelkie schematy. Można dostrzec, iż w innych publikacjach z zakresu gospodarki i rolnictwa termin „przedsiębiorczość” odnosił się do przedsiębiorczości w rolnictwie i poza nim, jednostkowej i grupowej, a także przedsiębiorczości MŚP [Sikora, 2012, s. 26-27].

Rozwój terenów wiejskich uwarunkowany jest przejawianymi zachowaniami przedsiębiorczymi wszystkich jednostek, które budują miejscowe powiązania społeczno-gospodarcze oraz te, które działają w tym środowisku i równocześnie mogą wpływać na mechanizmy społeczno-gospodarcze. Powstające miejsca zatrudnienia, jako następstwo postaw biznesowych, powinny być tworzone, w opinii Marka Kłodzińskiego, w sferze produkcyjno-usługowej rolnictwa, technicznej obsługi obszarów wiejskich, przemysłu przetwórczego produktów rolno-spożywczych oraz działań inwestycyjnych, które mają związek z ekologią, rozwojem, turystyki, infrastruktury, produkcji i rękodzielnictwa. Nowe przychody mogą również pochodzić ze specyficznych gałęzi rolnictwa. Wzrost dochodów wiejskich gospodarstw domowych może, według autora, mieć swoje źródło w dynamizacji gospodarki rolniczej, najemnym zatrudnieniu poza obrębem własnego gospodarstwa oraz nierolniczym zastosowaniu zasobów rolniczych. Wobec tego, M. Kłodziński zawęża wielofunkcyjny rozwój do racjonalnego postępowania przez różnokierunkowe korzystanie z dyspo-

nowanych możliwości i zdolności [Kłodziński, 2005, s. 25-26]. Autor twierdzi, że podstawowym celem zastosowania teorii wielofunkcyjnego rozwoju wsi i jednocześnie misją w strategii wiejskiej jest pozytywna zmiana standardów życiowych i zawodowych ludności wiejskiej oraz usunięcie dysproporcji warunków życiowych na tle społeczności zamieszkującej miasta. Wzrost miejsc pracy spoza sfery rolniczej, zróżnicowane perspektywy wyboru zatrudnienia powodują poprawę stanu finansowego mieszkańców wsi, a także prowadzą do uatrakcyjnienia obszarów wiejskich jako środowiska życiowego i zawodowego, w efekcie skutkując postępowaniem w sferze społeczno-gospodarczej.

Jednotorowe rozumienie pojęcia wielofunkcyjności środowisk wiejskich przedstawiają: Katarzyna Duczkowska-Małysz i Małgorzata Duczkowska-Piasecka. Uwaga autorek skupia się na konieczności tworzenia miejsc zatrudnienia poza sferą rolniczą dla społeczności rolniczej. Autorki wyraźnie podkreślają (przy wyjaśnieniu tego pojęcia) związek zachodzący pomiędzy zdywersyfikowanym rozwojem wsi a przeobrażeniami strukturalnymi rolnictwa. Rozwój w aspekcie wielofunkcyjności identyfikują bowiem z kreowaniem zatrudnienia na obszarach wiejskich, wyłącznie w sferze, która wykracza poza obręb rolnictwa [Duczkowska-Małysz, Duczkowska-Piasecka, 1993, s. 237-240].

Wskazywana jest także konieczność kreowania innych, nierolniczych miejsc zatrudnienia na tle całej społeczności zamieszkującej tereny wiejskie, twierdząc, iż rozwijanie przedsiębiorczości pozarolniczej w środowiskach wiejskich (a także w rodzinnych gospodarstwach rolnych), jest nieodzowne w celu umożliwienia polepszenia rozmiaru i struktury własnościowej gospodarstw rolnych, a także unowocześnienia obszarów wiejskich [Okuniewski, 1994, s. 139-140].

Z kolei w innej publikacji wielofunkcyjność postrzegana jest w kontekście mikroekonomicznym (odnoszącym się do gospodarstwa domowego na wsi) i w wymiarze lokalnym, nawiązującym do budowy społeczno-gospodarczej obszaru opisanego przez stosunki administracyjno-rynkowe [Zawalińska, 2009, s. 72-75].

Zbliżoną postawę przedstawia Adam Czarnecki, zdaniem którego opis głównych mechanizmów wielofunkcyjności precyzuje się w sposób następujący [Czarnecki, 2009, s. 21]:

- ❑ w obszarze rolniczego gospodarstwa domowego występują i zwiększają się szanse przenoszenia czynników produkcyjnych pomiędzy sferą rolniczą a sferą niezwiązaną z rolnictwem, czyli rozwijania standardowych wzorów działalności gospodarczej (z ang. *activitypatterns*);
- ❑ w obszarze miejscowej ludności występują i ewoluują mechanizmy przydziału działań produkcyjnych oraz gospodarcze nasilenie wiejskiej sfery produkcyjnej (z ang. *activityspace*).

Z innego punktu widzenia, rozwój środowisk wiejskich z perspektywy wielofunkcyjności świadczy o pogłębianiu się procesu dywersyfikacji miejscowych, pozarolniczych stref zatrudnienia. Teoria ta rozumiana jest w kontekście

reakcji na potrzebę zwiększania ilości miejsc zatrudnienia w obszarach wiejskich, gdzie główną funkcję spełnia rolnictwo, w czasach, w których tendencje makroekonomiczne podkreślają, iż popyt na zatrudnienie w rolnictwie będzie stopniowo malał. Logika teorii wielofunkcyjności ogranicza się więc do zwiększenia dywersyfikacji kierunków pracy, a zatem zwiększenia dywersyfikacji wiejskiej społeczności w wymiarze lokalnym. Rozwój wsi w aspekcie koncepcji wielofunkcyjności jest, według Stanisławy Sokołowskiej i Anny Bisagi, rezultatem dynamizacji nadmiarów wiejskiej ludności pracowniczej (autorki mają na myśli jawny oraz ukryty typ bezrobocia, a także znacznie złożoną populacyjną reprodukcję siły roboczej). Poza tym, na wielkość podaży pracy oddziałują zmiany strukturalne sektora rolniczego [Sokołowska, Bisaga, 2010, s. 61-65].

W opinii A. Czarneckiego [Czarnecki, 2005, s. 254-256], występujący poziom zasobów sektora rolniczego w Polsce, struktura pracy w sektorze przetwórstwa rolniczego oraz istniejące relacje wytwórców z otoczeniem rynkowym istotnie wpływają na wielofunkcyjne ukierunkowanie tego sektora w kontekście popytowo-podażowym. Zapotrzebowanie kształtują gospodarstwa rolne, niepotrafiące osiągnąć koniecznych przychodów z produkcji rolnej w celu wyżywienia rodziny i młodsze pokolenie ludności wiejskiej, przejawiające ogromną chęć podjęcia zatrudnienia w branży pozarolniczej. Z kolei podaż kreuje polski sektor rolniczy i obszary wiejskie, które na skutek wielowymiarowych procesów przeobrażeń i modyfikacji posiadają istotne zasoby siły roboczej, przedmioty i środki pracy oraz różne składniki, które można zastosować w obszarach aktywności nierolniczej – w środowisku wiejskim bądź poza nim.

Przedstawione dotychczas niektóre rozumienia teorii wielofunkcyjności w rozwoju wsi sprowadzały się szczególnie do kwestii zróżnicowania aktywności społeczno-gospodarczej w obrębie przestrzeni wiejskiej, zróżnicowania gospodarki terenów wiejskich. Jednakże takie podejście nie jest wyczerpujące z punktu widzenia zakresu analizy omawianej kategorii. Zaznaczyć trzeba, iż oprócz zaprezentowanych powyżej funkcji gospodarczych, środowiska wiejskie odgrywają, szczególnie uznawane przez działaczy politycznych i ludność, rolę społeczną.

Główne aktywności społeczno-gospodarcze, podejmowane na wsi (w sferze rolniczej czy leśnictwa), odgrywają istotną rolę środowiskową oraz kulturową. Dlatego też zmierzanie do ciągłego rozwoju wsi powinno bazować na wzroście ich dywersyfikacji za pomocą urozmaicenia poziomu ich ról społeczno-gospodarczych, a także tworzenia oraz ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego [Stanny, 2013, s. 27-28].

Postrzeżenie bogactwa terenów wiejskich w bardziej złożonym kontekście w porównaniu do wielofunkcyjności w aspekcie aktywności społeczno-gospodarczej ludności, uwzględniając role kulturowo-przyrodnicze wsi, jest w harmonii z regułą trwałego rozwoju. Zrównoważony rozwój terenów wiejskich (definiowany jako dążenie do jednoczesnej ewolucji w przestrzeni

zarówno gospodarczej, społecznej, jak i środowiskowej) jest uwarunkowany przede wszystkim tokiem procesu różnicowania ich ról gospodarczych [Sachs, 2015, s. 3]. Rozwój nierolniczych funkcji wpływa zatem pozytywnie na gospodarczo-społeczne wymiary funkcjonowania obszarów wiejskich. Rozwój tych obszarów w aspekcie wielofunkcyjności jest bowiem istotnym elementem i równocześnie płaszczyzną procesu ekorozwoju, lecz tylko w przypadku, kiedy rozwój ról gospodarczych terenów wiejskich nie ma związku z niekorzystnymi następstwami dla przestrzeni środowiskowej tych terenów. Ponadto trzeba dostrzec to, iż podłożem różnicowania funkcji nierolniczych wsi może stać się utrzymanie wysokiego poziomu jakości zasobów krajobrazowych, środowiskowych oraz naturalnych terenów wiejskich.

Wcześniejsze obserwacje bierze pod uwagę Jerzy Wilkin, prezentując szerokie rozumienie wielofunkcyjności – jako teorii ożywienia gospodarczego obszarów wiejskich oraz sektora rolniczego, wypływającej z potrzeby zapobiegania procesowi zmniejszania się przychodów z rolnictwa i emigracji społeczności spoza terenów wiejskich. Istotą wdrażania tej koncepcji jest realizacja dwóch typów działań: po pierwsze – dążenie do tego, aby na wsi powstawały miejsca zatrudnienia w profesjach nierolniczych, w gospodarstwach rolnych i nie tylko; po drugie – kształtowanie rolnictwa zróżnicowanego (wielofunkcyjnego), dążącego do spełniania potrzeb spożywczych i materiałowych poprzez efektywny proces wytwórczy i sprzedaż oraz realizowanie usług o charakterze publicznym. Zdaniem autora rozwój obszarów wiejskich w aspekcie teorii wielofunkcyjności powinien stwarzać harmonię pomiędzy przestrzenią: wytwórczą, społeczną i środowiskową, czyli powinien odpowiadać regułom ekorozwoju. Rozwój w kontekście wielofunkcyjności nie cechuje się zatem tylko promowaniem aktywności niezwiązanej z rolnictwem, lecz również propagowaniem realizowaniem przez społeczność usług, również płatnych, szczególnie w sferze troski o przyrodę i krajobraz naturalny [Wilkin, 2008, s. 10-20].

Krystian Heffner również porusza problem istoty funkcji kulturowych oraz środowiskowych w kontekście rozwoju wsi. Według autora gruntowne przeobrażenia strukturalne oraz przekształcenie obszarów wiejskich powinny nie tylko sprowadzać się do modernizacji całego sektora rolniczego, lecz odnosić się także do otaczającego środowiska naturalnego i ekologicznego oraz kwestii społeczno-kulturowych terenów wiejskich. Taka postawa odpowiada wytycznym Polityki Unii Europejskiej w sferze rolnictwa, gdzie w znacznym stopniu restrukturyzacja sektora rolniczego powiązana jest z rozwojem obszarów wiejskich. Wspólna Polityka rolna staje się strategią w stosunku do wsi, która pozwala im na rozwój pod kątem wielofunkcyjnym – w sferze środowiskowej, gospodarczej, kulturowej, a także społecznej [Heffner, 2011, s. 175-179].

Należy też zwrócić uwagę na wieloznaczność oraz wielopłaszczyznowość rozumienia terminu wielofunkcyjność. Analizując jego wiele aspektów, pod-

kreślić można, iż wielofunkcyjność może odnosić się do producentów rolnych oraz gospodarstwa rolnego, rolnictwa w kontekście sektora bądź sfery produkcyjnej czy konkretnego obszaru. Wielofunkcyjność ma związek z wieloma funkcjami danych form działalności oraz jest następstwem tej działalności. Teoria wielofunkcyjności może być wynikiem produkcji wyrobów (w formie towarów, rezultatem wielu typów działalności oraz być efektem niehandlowej aktywności rolników bądź wpływu sfery rolniczej. Różne rodzaje związanej i niezwiązanej z rolnictwem działalności mogą wynikać z wielu funkcji spełniających potrzeby ludności [Adamowicz, 2004, s. 29-30].

Wyodrębnić więc trzeba wielofunkcyjne obszary wiejskie o gospodarce ulegającej zróżnicowaniu przez ewolucję funkcji nierolniczych, a także wielofunkcyjny sektor rolniczy, który realizuje, oprócz procesu wytwórczego, również inne role.

W ramach Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju wyróżniono¹ dwa pola postrzegania wielofunkcyjności. Pierwszym jest interpretacja wielofunkcyjności pod kątem cechy działalności gospodarczej, na którą wskazują różne, połączone ze sobą wyroby bądź efekty działalności (np. korzystne bądź niekorzystne, celowe bądź niecelowe. Część z nich posiada wartość ekonomiczną, część jest usunięta z procesu aktywności podmiotów w otoczeniu rynkowym. Wielofunkcyjność uznawana jest zatem za cechę różnych typów działalności gospodarczej, nie dotyczy tylko sektora rolniczego. Drugie postrzeżenie wielofunkcyjności wiąże się z nadaniem różnych funkcji sektorowi rolniczemu. W tym aspekcie sektorowi temu (jako aktywności ekonomicznej) zlecone zostało odgrywanie określonych ról w sferze społecznej. W efekcie, termin „wielofunkcyjność” nie oznacza wyłącznie właściwości procesu wytwórczego, lecz również obejmuje określone wartości (role) istotne pod kątem całej ludności.

Teoria wielofunkcyjności sektora rolniczego bazuje na tym, iż sektor ten jako działalność gospodarcza, oprócz fundamentalnej funkcji – polegającej na dostarczaniu produktów żywnościowych i materiałowych dla procesu produkcyjnego – przynosi pożytek ludności. Mowa tu o rozmaitych korzyściach przyrodniczych, tj.: przymioty rekreacyjne obszarów wiejskich oraz zachowanie walorów estetycznych środowiska wiejskiego, zachowanie różnorodności biologicznej oraz troska o krajobraz przyrodniczy. Z kolei do korzyści o charakterze społecznym i gospodarczym należą: umożliwienie dostępu do wartościowych oraz bezpiecznych produktów spożywczych, zapewnienie godziwego życia zwierzętom w trosce o ich zdrowie fizyczne i psychiczne, zwiększanie zatrudnienia na terenach wiejskich, podtrzymanie dynamiczności środowisk wiejskich, a także ochrona dziedzictwa kulturalnego [Wilkin, 2010, s. 35-38].

¹ *Multifunctionality – Towards an Analytical Framework*, strona internetowa OECD: <http://www.oecd.org> (data dostępu: 30.01.2018).

Do wyrobów, pochodzących z wielofunkcyjnego sektora rolniczego, zalicza się [Adamowicz, 2004, s. 31]:

- ❑ wyroby rynkowe (handlowe) – surowce spożywcze oraz rolne, produkty przetworzone, usługi świadczone przez gospodarstwa agroturystyczne, usługi wytwórcze itd.;
- ❑ wyroby i świadczenia w sferze samozaopatrzenia w wyroby spożywcze, kooperacja międzysąsiedzka, usługi zaopatrzeniowe dla ludności – opiekowanie się dziećmi, osobami z ograniczeniami sprawności i ludźmi starszymi;
- ❑ wyroby nierynkowe (niehandlowe):
- ❑ w sferze dóbr ogólnodostępnych: bezpieczne produkty spożywcze oraz bezpieczeństwo procesu powstawania żywności, przeciwdziałanie katastrofom naturalnym, troska o przyrodę, konserwacja zapobiegawcza otaczającego środowiska;
- ❑ w sferze świadczeń dla społeczeństwa: korzystne i niekorzystne konsekwencje zewnętrzne, odzysk surowców wtórnych, panorama wiejska, kooperacja i atmosfera społeczna.

Z kolei sektor rolniczy posiada takie funkcje, jak [Adamowicz 2004, s. 32]:

- ❑ funkcje wytwórcze – dotyczące procesu powstawania żywności oraz wyrobów niespożywczych, powodujące konsekwencje społeczne w obszarze używania zasobów oraz wskazujące usytuowanie i znaczenie sektora rolnego na tle całej działalności gospodarczej danego kraju;
- ❑ funkcje naturalno-przestrzenne – odnoszące się do metody korzystania z przyrody, jakości i wyglądu wiejskiego krajobrazu, poziomu zanieczyszczeń środowiskowych, troski o środowisko naturalne i różnorodności biologicznej;
- ❑ funkcje usługowe – dotyczące udziału sektora rolniczego w zachowaniu efektywności zasobów naturalnych oraz różnorodności środowiska przyrodniczego i ludnościowego dla wymogów rozwoju gospodarczego i społecznego, zaangażowania istniejącej siły roboczej, odpowiedniego zarządzania odpadami czy również dla utrzymania harmonii pomiędzy płaszczyzną społeczną, przyrodniczą i gospodarczą.

Przeważającą część produktów rynku przyporządkowuje się do grupy wyrobów o charakterze prywatnym, z których korzysta wyłącznie jeden konsument; nie mogą z nich korzystać inne osoby (konsumpcja posiada charakter konkurencyjny, a produkty te można wyłączyć z konsumpcji). Natomiast produkty sektora rolnego mają charakter publiczno-prywatny (prywatny – np. produkty rolno-spożywcze; publiczny – np. czyste powietrze, tradycje i obrzędy).

Autorzy teorii rozwoju obszarów wiejskich i sektora rolniczego w aspekcie wielofunkcyjności zmierzają do stwierdzenia, iż teorie te realizują one wiele funkcji i pozwalają na dojście do szeregu istotnych celów o charakterze społecznym. W przypadku malejącego znaczenia rolnictwa w gospodarce terenów wiejskich, ważne staje się rozszerzanie ich ról pozarolniczych, które umożli-

liwiają zachowanie dynamiczności tych obszarów, a także zagwarantowanie właściwego poziomu egzystencji mieszkańców wsi i kolejnego realizowania przez środowiska wiejskie wielu funkcji.

Wielofunkcyjność środowisk wiejskich na tle teorii zrównoważonego rozwoju

Teoria zrównoważonego rozwoju zaczęła być uznawana za reakcję ogółu społeczeństwa na zauważane niebezpieczeństwa, będące wynikiem zbyt dużego nacisku społeczeństw i ich gospodarowania na otaczającą przyrodę, które przyjęły znaczenie globalne w II poł. XX wieku oraz za przejaw nowego podejścia do układu „społeczeństwo-natura” i relacji zachodzących między nimi.

Pojęcie „zrównoważony rozwój”, pochodzące od angielskiego słowa *sustainable development*, trafiło do polskiego nazewnictwa 20 lat przed końcem XX w.; dokładnie wyjaśnia się jako rozwój stały, bezustanny, niepowstrzymany, systematyczny. Termin „zrównoważony rozwój” stosowany jest zazwyczaj alternatywnie z pojęciem: rozwój „stały”, „trwały” bądź „podtrzymywany” [Krakowiak-Bal, Ziemiańczyk, 2017, s. 17-20].

Józef Zygar podkreśla występowanie w tekstach źródłowych dwóch płaszczyzn pojawiania się terminu „zrównoważony rozwój”. Pierwsza – o treści gospodarczej, zaś druga – o treści społeczno-gospodarczej, dotyczącej rozwoju gospodarczego oraz zarządzania strategicznego. Entuzjaści pierwszego spojrzenia łączą „zrównoważony rozwój” z rozwojem środowiskowym, którego istota wyraża się poprzez rozwój ekonomiczny i społeczny zsynchronizowany z przyrodą – nieprzerwany, lecz ograniczony – dokonujący się z szacunkiem wobec zasobów naturalnych [Zygar, 2012, s. 175-176].

Autorzy, będący przedstawicielami kierunku socjoekonomicznego, biorą pod uwagę w tej teorii potrzebę jednoczesnego osiągnięcia w rozwoju gospodarczym następujących celów: środowiskowego, społecznego i gospodarczego. Mianowicie – rozwój ekonomiczny powinien mieć na względzie uwarunkowania środowiskowe, społeczne oraz obyczajowe, wdraża do aktywności gospodarczej oraz jednostkowych zachowań społeczności restrykcje, uwzględniające dobro natury, nie spowalniające równoległe rozwoju gospodarczego [Zygar, 2012, s. 197-198].

W skład zrównoważonego rozwoju wchodzi szereg obustronnie połączonych, korelacyjnych oraz równoważnych celów środowiskowych, społecznych, gospodarczych i ideologicznych. Wyróżnić można fundamentalne cele środowiskowe: stabilność głównych procesów ekologicznych, ochrona zasobów naturalnych, polepszenie aktualnej jakości otaczającego środowiska przyrodniczego. Niniejsze cele określają podstawowe nurty troski o środowisko naturalne, dopasowane do aktywności życiowej i ekonomicznej społeczeństwa. Cele gospodarcze (techniczno-gospodarcze) skupiają się wokół stabilnego

rozwoju ekonomicznego, przyczyniającego się do wzrostu przychodów i wpływającego na rzeczywistą poprawę jakości życia mieszkańców, wokół zasad prowadzenia aktywności gospodarczej z poszanowaniem konkurentów przy dostępie do limitowanych zasobów oraz możliwości usuwania zanieczyszczeń, wokół aktywnego rozwoju nowych, pod względem jakościowym, procesów wytwórczych i wyrobów, względnie mało zanieczyszczających przyrodę i nie oddziałujących tak negatywnie na otaczające środowisko. Cele gospodarcze nakreślają oczekiwaną orientację polityki ekonomicznej, rozwoju technicznego oraz mają związek z celami środowiskowymi. Celami społecznymi są m.in.: zagwarantowanie takiego samego dostępu do użytkowania otaczającej przyrody dla ludzkości i określonych społeczności (obecnej, a także przyszłej), polepszenie bądź utrzymanie wysokich standardów życiowych i możliwości spełnienia oczekiwań obywateli, zagwarantowanie ludziom identycznych szans dokonywania postępu (a zwłaszcza zagwarantowanie bezpieczeństwa i ludzkich praw). Cele te określają prąd polityki w zakresie społeczeństwa, mającej na uwadze znaczną poprawę jakości życia ludzi, zharmonizowanej z poziomem uznawanym z perspektywy środowiskowej [Kozłowski, 2002, s. 158].

Monika Stanny i Adam Czarnecki stosują we własnej publikacji dla nazwania pojęcia *sustainable development* sformułowanie „rozwój długotrwały i stabilny”. W oparciu o interpretację znaczeń pojęcia rozwój długotrwały i stabilny, autorzy stwierdzili, iż jego celem jest zagwarantowanie długotrwałej poprawy standardów życiowych dzisiejszego i przyszłego społeczeństwa, tworząc odpowiedni stosunek pomiędzy 3 typami zasobów: gospodarczych, społecznych i środowiskowych. Niniejszy rozwój bazuje na odpowiednio zbudowanych proporcjach, których komponentem jest otaczająca natura, zaś wyznacznikiem jednoczącym – właściwie określone standardy życiowe [Stanny, Czarnecki, 2011, s. 13-17].

Józef Zygar dostrzega, iż z teorią ekorozwoju zharmonizowany jest dogłębny sposób identyfikowania różnorodnych zdarzeń, gdzie modyfikacja jednostkowego składnika systemu (przy braku modyfikacji pozostałych składników) destabilizuje aktualną jego budowę i narusza jego harmonię, której odtworzenie potrzebuje czasu i pieniędzy. Harmonia pomiędzy systemem gospodarczym, środowiskowym i społecznym jest bardzo istotna z punktu widzenia aktywności rolniczej oraz obszarów wiejskich – terenów aktywności społecznej, które graniczą ściśle z naturą, uwarunkowującą postać i efekty tych działalności [Zygar, 2012, s. 202].

Rozwój sektora rolniczego, wedle teorii modernizacji, uzewnętrznił niekorzystne rezultaty w sferze gospodarczej, społecznej, środowiskowej i moralnej. Dlatego też w społecznościach bardziej rozwiniętych zaczęto dostrzegać i uznawać rolę składowych otaczającego środowiska naturalnego, ich wartości estetycznej/kulturowej/ekologicznej, bezpieczeństwa żywności i negatywnych skutków zewnętrznych procesów produkcji rolnej. Sektor rolniczy, obok produktów żywnościowych, produkuje także wyroby i pożyteczności ekologiczne,

co wskazuje na to, iż rewolucjonizując własne zdolności i możliwości, kreuje inne warunki egzystencjalne społeczeństwa (w tym warunki mieszkaniowo-socjalne), jakość otoczenia przyrodniczego i nowe mechanizmy społeczne. Rolnictwo jest obecnie traktowane jako podstawowy element harmonii środowiskowej – tak samo istotną wartością jak produkcja żywności i usługi żywnościowe [Zawisza, 2004, s. 12].

Zatem przestrzenny aspekt sektora rolniczego oraz jego koneksje ze składowymi środowiska przyrodniczego powodują, iż tereny wiejskie oraz aktywność gospodarcza na tych terenach przyjmują w pewnym sensie cechy dóbr wspólnych, uwidaczniających się przede wszystkim poprzez tzw. efekty zewnętrzne (z ang. *externalities*), występujące w otoczeniu naturalnym, a także społecznym. Natomiast zachowana i właściwie pełniona – opierając się na koncepcji zrównoważonego rozwoju – funkcja wytwarzania rolnego jest istotną składową zrównoważonego rozwoju środowisk wiejskich.

Koncentrując się na funkcjach wsi w utrzymaniu równowagi przyrodniczej, można stwierdzić, iż funkcje te dotyczą renowacyjnej ekologii oraz kształtowania aktywnej strategii zrównoważonego rozwoju za pomocą wdrażania norm ekorozwoju do każdego obszaru aktywności ludzkiej: przestrzennej, ekonomicznej i społecznej. W owej strategii środowiska wiejskie należy postrzegać z wielofunkcyjnego punktu widzenia, zaś zarządzanie przestrzenią wiejską musi zespalać (najmniej konfliktowo dla przyrody) ich role wytwórcze, mieszkaniowe, turystyczne, lecznicze i kulturowe [Kupidura, Bielska, 2014, s. 13-17]. Zdaniem Dominika Drzazgi istotne kryterium zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich stanowi budowanie ich zróżnicowania, rozumianego w złożonym kontekście jako uatrakcyjnienie struktury ról społeczno-ekonomicznych, a także kreowanie oraz troska o środowisko przyrodnicze i krajobraz kulturowy. Tereny wiejskie trzeba więc badać ze złożonego punktu widzenia, mając na uwadze to, iż postrzega się je jako obszar aktywności ludzkiej, nienaruszalne środowisko przyrodnicze i wartość obyczajową [Drzazga, 2014, s. 77-82].

Potrzebę całościowego spojrzenia na obszary wiejskie i sektor rolniczy dostrzega również J. Zegar. Autor uważa, że strategia zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich powinna dotyczyć wszystkich aktywności na niniejszych obszarach oraz potrzebuje wielokierunkowych działań, szczególnie rozwoju zasobów ludzkich, troski o glebę, udoskonalenia systemu wodnego, troski o bioróżnorodność, dostarczania energii terenom wiejskim, wzrostu partycypacji społeczeństwa w dokonywaniu wyborów odnośnie używania zasobów. Natomiast głównym problemem jest zastosowanie efektywniejszych i bardziej ekologicznych rozwiązań technologicznych [Zegar, 2000, s. 55].

W oparciu o deklarację z 1996 roku z Cork², zrównoważony rozwój środowisk wiejskich narzuca konieczność zapobiegania zjawisku przesiedlania

² Strona internetowa *The European Network for Rural Development* (ENRD): <http://enrd.ec.europa.eu> (data dostępu: 10.02.2018).

się z tych obszarów, zwalczania ubóstwa, stymulowania procesu tworzenia nowych miejsc pracy i sprawiedliwych szans, odpowiedzi na zwiększające się wymagania społeczności, mieszkającej na wsi, dotyczące polepszenia jakości życia, samodoskonalenia, rozwoju form wypoczynku, ochrony zdrowia, większego poczucia bezpieczeństwa. Ważny jest wymóg troski o obszary wiejskie i jakość ich środowiska, a także równiejsze przydzielenie środków budżetowych na służbę komunalną, szkolnictwo, opiekę zdrowotną transport pomiędzy wsią a miastem.

Mimo podjętych działań zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w Polsce ciągle jest przesłanką, która niepokoi. W Agendzie Na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 znalazły się następujące zalecenia, które przedstawiła Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD)³:

- ❑ Podejmować wysiłki, zmierzające do bardziej racjonalnego oraz efektywnego wykorzystania nawozów mineralnych, polegające zwłaszcza na zwiększaniu środków finansowych na szkolenia na temat metod wykorzystywania tych nawozów.
- ❑ Intensyfikacja inwestycji w nowe technologie, której celem jest zagwarantowanie dostępu do właściwych technik (m.in. rodzajów upraw dopasowanych do miejscowych uwarunkowań), ukierunkowane na polepszenie wydajności ekologicznej sektora rolnego oraz na zmniejszenie wydzielania gazów szklarniowych (cieplarnianych).
- ❑ Dokonać inwestycji w zakresie polepszenia praktyk, odnoszących się do gospodarowania zasobami wodnymi w momencie rzeczywistego występowania braku wody bądź niebezpieczeństwa, związanego z wystąpieniem tego braku.

Proces ewolucji terenów wiejskich winien opierać się na zespolonym spojrzeniu, biorącym pod uwagę konieczność adaptacji sektora rolnego do innych warunków rozwojowych, dywersyfikacji gospodarcej – zwłaszcza rozwoju MŚP oraz usług dla ludności wiejskiej – w zakresie gospodarowania zasobami środowiskowymi, eksponowania funkcji przyrodniczych czy propagowania form wypoczynku, turystyki oraz kultury. Niniejszy proces powinien dawać możliwość utrzymania składowych krajobrazu terenów wiejskich, żeby używanie ich przez współczesne społeczeństwo nie odebrało szansy na ich używanie przez następne pokolenie.

Wspomaganie zróżnicowania działalności gospodarczej oraz społecznej obszarów wiejskich powinno opierać się na budowaniu fundamentów dla inicjowania przedsięwzięć publicznych oraz prywatnych: projektach inwestycyjnych, pomocy technicznej, właściwej infrastrukturze, usługach biznesowych, szkolnictwie, nieustannym kształceniu się, dążeniu do rozwoju technologii informatycznych, uwydatnianiu funkcji małych wiosek jako nierozzerwalnych składowych środowisk wiejskich oraz głównych uwarunkowań rozwojowych

³ Strona internetowa *OECD*: <http://www.oecd.org> (data dostępu: 10.06.2018).

tych obszarów, rozpowszechniania rozwoju wiejskiej ludności i odrodzenia tych terenów.

Jerzy Bański dokonuje uprzątnienia definicji zrównoważonego rozwoju, biorąc pod uwagę poniższe jego właściwości: trwałość (nie wolno spowodować sytuacji, gdzie skończą się zasoby konieczne do procesu rozwojowego w następnych latach), samotrzymywanie się (winien bazować na zróżnicowaniu źródeł przychodów w sferze rolnictwa i gospodarstw domowych) oraz nierozzerwalność (winien bazować na zespoleniu majątku wewnętrznego mieszkańców oraz gospodarstw rolnych z zewnętrznym w celu umożliwienia rozwoju miejscowych zasobów) [Bański, 2017, s. 26].

Niedoskonałości infrastruktury obszarów wiejskich oraz przestarzałość nierolniczych form zarządzania w polskich środowiskach wiejskich powoduje to, iż w świetle 3 perspektyw zrównoważonego rozwoju: naturalnej, społecznej oraz ekonomicznej, szczególnie ta trzecia zdecydowanie różni się na tle teorii zrównoważonego rozwoju z uwagi na istniejące w sektorze rolniczym rozbieżności pomiędzy bogatymi zasobami siły roboczej a naturalnymi zasobami, przejawiające się poprzez podzielony zbiór gospodarstw, niecałkowite użycie zasobów siły roboczej oraz bezrobocie agrarne. Holger Rogall wskazuje na to, iż koniecznym elementem zrównoważonego rozwoju staje się rozwój w aspekcie społecznym, postrzegany jako eliminacja niesprawiedliwości społecznej [Rogall, 2010, s. 154].

Biorąc pod uwagę wyżej poruszone zagadnienia, dostrzec trzeba to, iż wytwórcy rolni oraz wszyscy mieszkańcy wsi przynależą do takiej grupy społecznej, która osiąga najniższy poziom dochodowy, czyli nie potrafi zapewnić możliwości zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich. Józef Żmija polepszenia warunków rozwojowych środowisk wiejskich doszukuje się w przekształceniu związków pomiędzy nakładami i pobudzaniu regionalnego rozwoju [Żmija, 2000, s. 110]. Jan Sikora podkreśla fakt, iż ewolucja przedsiębiorczości nierolniczej w obrębie terenów wiejskich i uzyskiwanie planowanych efektów ekonomicznych nie ma prawa przebiegać ze szkodą dla otaczającej przyrody oraz norm kulturowych ludności, będących naturalnym środowiskiem jednostki aktywnej gospodarczo oraz mogących być jego walorami w uwarunkowaniach rynkowych [Sikora, 2012, s. 90].

Osiągnięcie zrównoważonego rozwoju wsi może się dokonywać poprzez zastosowanie i zintensyfikowanie wielofunkcyjności tych obszarów. Wielofunkcyjność ta powinna brać pod uwagę szanowanie reguł zrównoważonego rozwoju we wszystkich sferach aktywności gospodarczej ludzi podejmowanej na terenach wiejskich. W innym wypadku zmniejszony może być zakres wieloaspektowo postrzeganych funkcji wsi w obrębie społecznym. Wielofunkcyjność, uwypuklając gospodarczy punkt widzenia i optymalizując społeczny punkt widzenia, jest zatem metodą realizacji teorii zrównoważonego rozwoju.

Funkcje terenów wiejskich – determinanty i stymulatory rozwojowe

Rozwój ekonomiczno-społeczny pociąga za sobą przeobrażenia w budowie funkcjonalnej środowisk wiejskich, których istotą jest poszerzenie całokształtu funkcji gospodarczych, w szczególności funkcji pozarolniczych oraz podwyższenie stopnia profesjonalizacji wszystkich spełnianych funkcji. Niniejsze zmiany są następstwem, a jednocześnie oznaką rozwoju. W zakresie pogłębiania się rozwoju uzewnętrznia i intensyfikuje się rolę funkcji dotąd nie przyjmowanych.

Rozwój obszarów wiejskich przejawia się przez polepszenie wskaźników gospodarczych: przez wzrost wytwarzania dóbr i wzrost przychodów, polepszenie rozdzielania zasobów oraz przychodów, poszerzenie opcji selekcji możliwej dla określonych jednostek, a także polepszenie warunków bytu. Ten proces ma związek szczególnie z rozwojem rynku zatrudnienia i rozszerzaniem funkcji niezwiązanych z rolnictwem. Źródłem tych przeobrażeń są zdarzenia oraz procesy, przebiegające w sektorze rolniczym czy w wiejskiej społeczności, a także trendy, występujące w systemie gospodarczym konkretnych rejonów, w narodowym systemie gospodarczym oraz ogóle społeczności. Zjawisko to po pierwsze nasila się poprzez stosunkowe ograniczenie się znaczenia sektora rolniczego w narodowym i wiejskim systemie gospodarczym, a przede wszystkim poprzez brak zdolności gospodarzy do umożliwienia z wytwórstwa rolnego rozwoju lokalnego otoczenia oraz stanu dostatku, takiego jak w przypadku pozostałych społeczności zawodowych. Po drugie, zjawisko to potęgowane jest poprzez nienowoczesność miejskiego systemu gospodarczego, rosnące wydatki ponoszone na produkcję wyrobów i życie w środowisku miejskim, a także poprzez malejące standardy miejskiej egzystencji [Adamowicz, 2004, s. 9].

Rozwój pozarolniczej aktywności ekonomicznej na obszarach wiejskich oraz modyfikacja aspektu funkcjonalnego wsi w państwach o znacznym poziomie rozwoju uzewnętrzniały się szczególnie przez [Adamowicz, 2004, s. 15-16]:

- ❑ tworzenie oraz zarządzanie MŚP, produkujących wyroby i świadczących usługi, przez właścicieli wiejskich, działających w lokalnym, krajowym lub światowym otoczeniu rynkowym;
- ❑ tworzenie ośrodków wypoczynku, przeznaczonych dla mieszkańców miast oraz miejsc mieszkaniowych, skierowanych do seniorów, które byłyby fundamentem rozwoju rekreacji i branży turystycznej na obszarach wiejskich;
- ❑ rozwijanie komunikacji transportowej, umożliwiającej przenoszenie się ludzi, produktów oraz informacji, polepszającej standardy egzystencji i ułatwiającej realizowanie aktywności ekonomicznej w środowiskach wiejskich.

Aktualne rozmieszczenie przestrzenne polskich terenów wiejskich uformowało się na skutek trwałego rozwoju ekonomiczno-społecznego Polski w poprzednich latach, a także powstania konsekwencji przeobrażeń ekonomiczno-społeczno-ideologicznych po zakończeniu największej wojny w XX w. na słabo zdywersyfikowanej, z punktu widzenia zmian funkcjonalnych, przestrzeni gospodarczej środowisk wiejskich w Polsce. Na aktualny poziom budowy funkcjonalnej terenów wiejskich w odległych latach znaczne oddziaływanie miały zwłaszcza ewoluujące w okresie od 1950 do 1980 roku zjawisko uprzemysłowienia oraz urbanizacji, zjawiska dotyczące zaludnienia zajętych terenów, a także transformacja rolna i utworzenie państwowego sektora rolniczego. Przeobrażenia terenów wiejskich dokonywały się poprzez rozwój wielu działów produkcji przemysłowej, kolonizacji społeczności pozarolniczej i branży wypoczynkowej. Zjawiska te następowały z inną intensywnością oraz z innymi rezultatami w określonym czasie i rejonie państwa, czego efektem jest aktualnie znaczna dywersyfikacja przestrzenna terenów wiejskich w aspekcie funkcjonalnym [Stola, 1992, s. 61-62].

W równoczesnym zbieganiu się czterech typów czynników Andrzej Rosner i Monika Stanny dostrzegają podłoże wielowymiarowości, dywersyfikacji przestrzennej terenów wiejskich [Rosner, Stanny, 2007, s. 116-153]:

- ❑ opierające się na historii – szczególnie w podziale granicznym występującym w XIX stuleciu i w zmianach granicznych w następnym stuleciu, których następstwem są zauważalne dysproporcje kulturalne, zróżnicowanie w sieciach osadniczych, rolniczych, w infrastrukturze technicznej, w typach struktur systemu edukacyjnego, całokształcie relacji społecznych oraz w kapitale ludzkim;
- ❑ będące wynikiem usystematyzowanej struktury „miasto-przedmieście” – autorzy podkreślają, iż w końcowych latach XX w. istniały 3 czynniki, modyfikujące rozmiar i typ dywersyfikacji przestrzennej środowisk wiejskich – zwiększająca się rola usytuowania w odniesieniu do miasta, a także, w niewielkim stopniu, w odniesieniu do głównych dróg dla przeobrażeń strukturalnych oraz ról odgrywanych przez tereny wiejskie, modyfikacja znaczenia, a nieraz ewoluowanie czynników, niekorzystnie oddziałujących na proces rozwojowy, na czynniki korzystne i na odwrót – przykładowo, okolice obrzeży państwowych, jak również – gaśnięcie poprzednio zbudowanych relacji pomiędzy poszczególnymi miastami oraz okolicznymi obszarami wiejskimi – bazujących na kreowaniu miejsc zatrudnienia dla społeczności wiejskiej mieszkającej na terenie miast;
- ❑ dotyczące istnienia typowych czynników obejmujących uwarunkowania naturalne i pozanaturalne rozwoju terenów wiejskich – przykładem jest otoczenie punktów przemieszczania się przez granicę państwową, obszarów pełniących ważną rolę z punktu widzenia turystycznego itp.;
- ❑ odnoszące się do rezultatów RPO (Regionalnych Programów Operacyjnych) i SPR (Subregionalnego Programu Rozwoju).

Autorzy dostrzegają również wagę kapitału społecznego, będącego, w korzystnych okolicznościach, istotnym kryterium rozwojowym i wpływającego korzystnie na wyróżniający się charakter struktury „centrum” rozwojowego.

Termin funkcji trzeba rozumieć jako aktywność społeczną o zbliżonych właściwościach technicznych oraz społeczno-gospodarczych, dotyczącą realizacji określonych typów potrzeb ludzkich. W przypadku środowisk wiejskich, termin wielofunkcyjności ma związek z ich możliwościami funkcjonalnymi, a więc całokształtem zdolności złożonego wykorzystania. Różni autorzy podejmowali w swoich pracach naukowych tematykę podziału funkcji terenów wiejskich.

Krystian Heffner zaprezentował poniższą klasyfikację funkcji terenów wiejskich [Heffner, 2012, s. 40-45]:

- ❑ wytwórstwo w obrębie gałęzi gospodarki: rybołówstwa, rolnictwa czy leśnictwa;
- ❑ funkcja produkcyjna endogenna – jest wynikiem ewolucji nierolniczych miejsc zatrudnienia w sferze określonego środowiska wiejskiego;
- ❑ funkcja produkcyjna egzogenna – przejawia się wykonywaniem usług przez zasoby ludzkie poza określonym obszarem wiejskim względem tej społeczności, która osiąga dochody tylko na obszarze wykraczającym poza płaszczyznę wiejską;
- ❑ funkcja turystyczno-wypoczynkowa – odnosząc się do mieszkańców, jej spełnianie traktowane jest jako źródło przychodów oraz powoduje rozwój infrastruktury realizujących potrzeby socjalno-kulturalne społeczeństwa, oddziałując na standardy życiowe osób;
- ❑ funkcja o charakterze usługowym – przejawia się przede wszystkim poprzez świadczenia wytwórcze oraz konsumpcyjne dla mieszkańców określonego terenu.

Z kolei inny autor przedstawił następujący podział składowych rozwoju terenów wiejskich z punktu widzenia wielofunkcyjności [Feltynowski, 2015, s. 50-60]:

- ❑ aktywność wytwórcza o charakterze rolniczym;
- ❑ aktywność nierolnicza, ściśle powiązana z sektorem rolniczym, m.in.:
 - dostawa surowców oraz środków wytwórczych;
 - usługi wytwórcze;
 - zaopatrywanie się, przechowywanie, przewóz i sprzedaż wyrobów rolnych;
 - przemysł przetwórczy dóbr rolno-spożywczych
- ❑ aktywność nierolnicza, które nie jest powiązana ściśle bądź wcale z sektorem rolniczym, a więc:
 - działalność agroturystyczna;
 - zarządzanie zasobami leśnymi;
 - działalność krajobrazowo-ekologiczna;
 - pozostała aktywność w sferze sektora pozarolniczego.

Józef Okuniewski zaproponował całościową, postrzegającą wieloaspektowo tematykę wielofunkcyjności, klasyfikację nierolniczych bądź dotyczących rolnictwa, działań aktywności ekonomicznej – a mianowicie [Okuniewski, 1993, s. 28-32]:

- ❑ dziedziny powiązane z sektorem rolniczym:
 - małe oraz średnie firmy zajmujące się przetwórstwem wyrobów rolnych;
 - selekcja, dzielenie, magazynowanie, skup, sprzedaż drobna i masowa oraz przewóz produktów spożywczych do obszarów miejskich;
- ❑ ukierunkowanie aktywności produkcyjnej oraz rzemieślniczej:
 - produkcja dzianin i ubrań, kuśnierstwo, produkcja wyrobów skórnych;
 - przemysł metalurgiczny – współpraca ze średnimi i dużymi przedsiębiorstwami;
 - świadczenia w obrębie reperacji aut, traktorów i urządzeń rolniczych;
 - produkcja elektroniki oraz urządzeń elektrycznych przeznaczonych dla hodowców oraz gospodarstw rolniczych – współpraca z dużymi firmami, oddziały; świadczenia w zakresie reperacji elektroniki oraz urządzeń elektrycznych;
- ❑ świadczenia w sferze odpoczynku fizycznego oraz psychicznego:
 - relaks, uprawianie sportu, podróżowanie, przejażdżki saniami, drogi rowerowe;
 - pobyt w sanatoriach, ośrodkach uzdrowiskowych i leczenia klimatycznego;
 - kulinaria i planowanie odpoczynku dla poszczególnych grup społecznych (młodszych osób, rodzin, nestorów);
- ❑ funkcje rezydencjalno-społeczne terenów wiejskich:
 - przeznaczone dla seniorów, którzy potrzebują świadczeń opiekuńczych;
 - osiedlanie się społeczności miejskiej na terenach wiejskich;
 - środowiskowe i cywilizacyjne funkcje obszarów wiejskich;
 - ekologia oraz utrzymanie potencjału samoodnowienia otaczającego środowiska naturalnego;
 - troska o krajobraz obszarów wiejskich, jego pielęgnacja i przechowanie dziedzictwa obyczajowego i kulturowego tych obszarów – stanowią one nierozzerwalnym elementem egzystencji ludności wiejskiej i wpływają na różnorodność i złożoność form egzystencji na obszarach wiejskich.

Tereny wiejskie na tle rozmieszczenia przestrzennego państwa i danego rejonu mogą realizować: funkcje egzogenne (zewnętrzne) realizowane dla rejonu bądź państwa – funkcje sektora leśniczego i rolniczego, obsługi sektora rolniczego, funkcje turystyczno-rekreacyjne, kuracyjne, wytwórcze, funkcje obsługi rynku zatrudnienia w miastach, a także funkcje endogenne

(wewnętrzne) realizowane dla społeczności gminnej – funkcje lokalowe, przemysłu świadczeniowego, wytwarzającego wyroby dla lokalnej społeczności, obsługi społeczności.

Zdaniem Władysławy Stoli funkcje podstawowe (egzogenne) są koniecznym wymogiem obopólnej wymiany dóbr oraz usług, opisującej relację określonego regionu ze środowiskiem zewnętrznym. Świadczy to o tym, iż funkcje zewnętrzne zdecydowanie oddziałują na ekonomiczno-społeczny rozwój określonego terenu, a w efekcie, na poziom realizacji potrzeb wiejskiej społeczności. Analizy Władysławy Stoli wskazują na to, że dominującymi funkcjami polskich terenów wiejskich, jednocześnie pod kątem częstości występowania i orientacji na realizację podstawowych oczekiwań są: funkcje rekreacyjno-turystyczne i lokalowe, wytwórstwo oraz sektor leśniczy i rolniczy, który zaopatruje gospodarkę krajową bądź międzynarodową. Natomiast słabo ukształtowane są funkcje nastawione na realizację oczekiwań własnych wytwórców bądź oczekiwań regionalnych czy obsługiwanie mieszkańców [Stola, 1992, s. 62].

Na potencjał rozwojowy nierolniczych funkcji środowisk wiejskich wpływają ich determinanty przestrzenne i ekonomiczno-społeczne. Jerzy Wilkin wyróżnia następujące determinanty rozwoju terenów wiejskich w aspekcie wielofunkcyjności [Wilkin, 2008, s. 32-33]:

- ❑ uwarunkowania populacyjne – dotyczące liczby mieszkańców oraz ich struktury; ilorazu liczby ludzi i powierzchni, którą zamieszkują; problemu przesiedlania się społeczności; pracy w dwóch zawodach czy braku pracy; umiejętności i przygotowania zawodowego społeczeństwa, oddziałującymi na jego operatywność, inwencję, skłonność do rozwoju i tworzenia innowacji;
- ❑ uwarunkowania środowiskowe – zasoby naturalne, jakość gruntu, warunki klimatyczne, relief powierzchni ziemi, zalesienie terenu, walory krajobrazowe, przesądzające o aktywności wypoczynkowo-turystycznej określonego regionu;
- ❑ uwarunkowania infrastrukturalne;
- ❑ uwarunkowania finansowe;
- ❑ inne uwarunkowania – strategia regionalna kraju, szczególnie system finansowy, fiskalny i oświatowy, usytuowanie terenu, struktura własnościowa w sektorze rolniczym.

Katarzyna Duczkowska-Małysz wyszczególnia takie grupy uwarunkowań rozwojowych działalności przedsiębiorczej na obszarach wiejskich: determinanty makroekonomiczne, mające związek z wytycznymi narzucanymi przez władzę wykonawczą i odnoszące się do zakresu polityki ekonomicznej kraju, systemu gospodarczego i koncepcji administracyjno-prawnych, a także determinanty mikroekonomiczne – usytuowanie gminy i potencjalne korzyści wynikające z jej usytuowania, historycznie uformowana struktura systemu gospodarczego, znaczenie oraz charakter sektora rolniczego w procesie rozwojowym danego obszaru, warunki infrastrukturalne i populacyjne w mi-

króroregionie, stopa bezrobocia, różnorodność społeczna z punktu widzenia wykonywanej profesji, relacje posiadania czegoś we władaniu oraz zasobów ekonomicznych, prężność organizacji wiejskich (działalność władz samorządowych), stopień przygotowania gospodarki rolnej, zachowanie ludności (zdolność do podejmowania przedsięwziętych działań), typ miejscowej ludności oraz jej właściwości społeczno-obyczajowe, warunkujące powstawanie pomysłów gospodarczych [Duczowska-Małysz, 1998, s. 73-75].

Monika Słupińska sugeruje analizowanie determinantów przedsiębiorczej aktywności na trzech szczeblach – cech charakteru (determinanty endogeniczne – subiektywne), uwarunkowań regionalnych oraz uwarunkowań makroekonomicznych (determinanty egzogeniczne – instrumentalne). Determinanty endogenne decydują o istocie adaptacji do ulegającym zmianom zdarzeń i skupiają się na cechach jednostkowych, personalnych oraz kierowaniu się w życiu określonymi wartościami. Wyodrębnia się tutaj przede wszystkim przygotowanie życiowe i zawodowe, chęć działania, sprawność umysłową, dążenie do wysoko postawionych celów, zachowawczość lub pragnienie podejmowania ryzyka, przekonania, cechy charaktery, system etyczny. W obrębie uwarunkowań regionalnych autorka wyróżnia szczególnie politykę regionalną, aktywizację ludności, kształcenie się i zbiór elementów, wpływających na urokliwość regionalną określonego obszaru. Wśród determinantów zewnętrznych znajdują się z kolei: determinanty ideologiczno-prawne, gospodarcze, społeczne, komunikacyjne oraz cywilizacyjne. Autorka zaznacza, iż między determinantami endogenicznymi i egzogenicznymi istnieje silny związek, a także to, iż na ewolucję działań przedsiębiorczości oddziałują różne elementy, które występują w tym samym czasie [Słupińska, 2016, s. 65-75].

Dostrzec trzeba to, iż ważną determinantą procesu rozwoju terenów wiejskich z punktu widzenia wielofunkcyjności jest kształtowanie się sieci osadnictwa na wsi oraz tworzące ją zjawiska urbanizacyjne obszarów wiejskich. Wyodrębnić można 3 rodzaje środowisk wiejskich, charakteryzujących się innym poziomem ewolucji funkcji nierolniczych, uwzględniając poziom urbanizacji [Heffner, 2001, s. 110]:

- ❑ tereny zurbanizowane – obszary podmiejskie, usytuowane w pobliżu dużych miast oraz zespołów miejskich; w niniejszych obszarach jednocześnie mają miejsce procesy dynamizacji i udoskonalania rolnictwa, a także ewolucja nierolniczych miejsc zatrudnienia jako efekt procesów zatrzymywania zjawiska zwiększania się zagęszczenia społeczności;
- ❑ tereny rolnicze – obszary wiejskie, usytuowane w pobliżu niewielkich miast; mowa tu zwykle o obszarach znacznie rozwiniętego sektora rolniczego, potrafiącego zaadaptować się do danych sytuacji rynkowych;
- ❑ tereny problemowe – obszary odosobnione, usytuowane bardzo daleko od dużych miast, poza podstawowymi szlakami komunikacyjnymi lub strefy o negatywnych uwarunkowaniach środowiskowych; podstawową dziedziną aktywności ekonomicznej na owych obszarach jest rolnictwo.

Z uwagi na wielowymiarowość i ilość uwarunkowań umiejscowienia rozwoju terenów wiejskich w aspekcie ich wielofunkcyjności, jak również na ich dywersyfikację w danych gminach i lokalnym otoczeniu, Marek Kłodziński dostrzega problem dywersyfikacji perspektyw rozwoju pod kątem wielofunkcyjnym. Albowiem każdy wydzielony administracyjnie obszar ma własne swoiste determinanty – stymulatory i ograniczenia rozwojowe z wielofunkcyjnego punktu widzenia. Kwestię rozwoju w aspekcie wielofunkcyjności trzeba więc badać pod kątem regionalnym [Kłodziński, 2005, s. 64].

Analizy Władysławy Stoli na temat dywersyfikacji funkcjonalnej terenów wiejskich pokazały występowanie relacji między budową funkcjonalną a istnieniem poszczególnych problemów sfery populacyjnej i gospodarczej. I tak, tereny o wiodących funkcjach z zakresu rolnictwa czy leśnictwa i o niewystarczająco ukształtowanych pozostałych funkcjach oraz równocześnie o braku ścisłych związków komunikacyjnych z centrami miejsko-wytwórczymi są w głównej mierze terenami wyludnionymi. Z kolei obszary o wykształconych funkcjach o charakterze rezydencjalnym wyróżnia niezmiennność bądź wzrost miejsc zatrudnienia [Stola, 1992, s. 63-65].

Wzajemną korelację, zachodzącą między stopniem rozwoju ekonomiczno-społecznego a rozwojem terenów wiejskich w aspekcie wielofunkcyjności, podkreślają różni autorzy, zwłaszcza Włodzimierz Zawadzki, Marek Kłodziński czy Alina Sikorska. W wielu publikacjach poruszana jest także problematyka występującego zagrożenia, będącego następstwem nasilania się dywersyfikacji stopnia zagospodarowania przestrzennego państwa, co negatywnie wpływa na obszary niedostatecznie rozwinięte. Pogłębianie się procesu rozwoju środowisk wiejskich pod kątem ich wielofunkcyjności uzależnione jest od uformowania korzystnego układu różnych czynników, nierzadko wzajemnie skorelowanych ze sobą. Z tego też powodu na terenach wiejskich, o przeważającej jednej dziedziny działalności gospodarczej, ograniczenia rozwoju z perspektywy wielofunkcyjności mogą występować w specyficzny sposób, co prawdopodobnie może wzmacniać procesy przestrzennego zróżnicowania.

Marcin Feltynowski wyróżnia najistotniejsze ograniczenia wielofunkcyjnej ewolucji terenów wiejskich [Feltynowski, 2008, s. 48-50]:

- ❑ bariera zapotrzebowania na wyroby oraz usługi proponowane przez nowo powstałe firmy, będąca efektem niskich przychodów mieszkańców wsi; sprawia ona, iż szanse rozwoju mają zwłaszcza podmioty gospodarcze nastawione na spełnianie potrzeb ludności pozamiejscowej;
- ❑ ograniczenie kapitałowe, dotyczące małych możliwości pieniężnego wspomagania rozwoju działalności przedsiębiorczej, opierając się na własnych środkach i minimalnej wielkości kapitału obcego;
- ❑ ograniczenia instytucjonalne, będące wynikiem niewystarczającego rozwoju podmiotów oraz instytucji położonych na obszarach wiejskich;
- ❑ ograniczenia infrastrukturalne, znacznie oddziałujące na wybór ulokowania środków prywatnych;

- ❑ ograniczenie niewystarczającej działalności wiejskiej społeczności, przejawiające się niską tendencją do tworzenia innowacyjnych rozwiązań i podejmowania aktywności przedsiębiorczej przez społeczeństwo zamieszkałe na obszarach wiejskich.

Na tle poruszonych zagadnień, teoria rozwoju w aspekcie wielofunkcyjności, biorąc pod uwagę jej bariery, staje się istotną składową strategii stosunku do terenów wiejskich. Tworzenie dodatkowych miejsc zatrudnienia, oprócz typowego sektora rolniczego oraz intensyfikacji działalności przedsiębiorczej (w obszarze rolniczym, nierolniczym i w agroturystyce) jest z pewnością głównym czynnikiem, korzystnie wpływającym na stymulowanie regionalnego rozwoju ekonomiczno-społecznego. Działalność ekonomiczna jest opcją dla wzrastającego poziomu bezrobocia, zmniejszających się przychodów oraz gorszych standardów bytowych i poziomu egzystencji na terenach wiejskich. Skutecznie i wydajnie działające, czyniące postępy przedsiębiorstwa mogą być ważnym impulsem do polepszenia pozycji obszarów wiejskich i sektora rolniczego, których sytuację na różnych terenach kraju potraktować można jako regres gospodarczy.

Świadomość mieszkańców regionu konińskiego na temat zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich w świetle przeprowadzonego badania własnego

Świadomość mieszkańców regionu konińskiego na temat zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich została zbadana w oparciu o bezpośrednie źródła informacji. Otrzymano je na skutek, zrealizowanego w czerwcu 2018 roku, badania własnego, przy wykorzystaniu kwestionariusza ankiety. Badaniem objęto 110 mieszkańców regionu konińskiego. Doboru próby badawczej dokonano w oparciu o metodę nielosową kwotową (wiek i płeć) i nielosową arbitralną (osoby uczące się, studiujące i pracujące). Zaś poziom zjawiska, w ocenie respondentów, został podany procentowo.

53% ankietowanych stanowiły kobiety, zaś 47% – mężczyźni. Respondenci mieścili się w pięciu przedziałach wiekowych. Najmniej osób badanych reprezentowało najniższą grupę wiekową: 14-18 lat (stanowiły one 11% badanej zbiorowości). Najwięcej ankietowanych były osobami w wieku 26-36 lat (26%). Na drugim miejscu znaleźli się respondenci między 19. a 25. rokiem życia (25%). 22% z nich było w wieku od 37 do 50 lat. Natomiast wiek 16% ankietowanych przekroczył 50 lat. Z punktu widzenia środowiska społecznego, ponad połowa badanych (64%) były osobami pracującymi, $\frac{1}{4}$ z nich deklarowała uczęszczanie do wyższych uczelni, a 11% respondentów należała do grupy uczniów szkół średnich.

Odpowiedzi ankietowanych, związane ze znajomością terminu „zrównoważony rozwój”, z uwagi na ich wiek oraz płeć, przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Wiedza respondentów na temat zrównoważonego rozwoju z uwagi na płeć i wiek

Odpowiedź	razem		płeć		wiek				
	ilość	odsetek	K	M	14-18	19-25	26-36	37-50	>50
			odsetek		odsetek				
Termin znajomy	84	76%	70%	80%	59%	77%	74%	62%	85%
Termin obcy	26	24%	30%	20%	41%	23%	26%	38%	15%

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o zrealizowane badanie.

Z powyższej tabeli wynika, że 76% ankietowanych ma pojęcie na temat zrównoważonego rozwoju. Jednocześnie, aż 24% z nich nie potrafiło wyjaśnić tej definicji. Z perspektywy płci, większa część mężczyzn (80% z nich) posiadała wiedzę, dotyczącą zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich – odsetek pozytywnych odpowiedzi kobiet był mniejszy (70%). Z kolei respondenci, pytani o to, skąd uzyskali informacje o zrównoważonym rozwoju, wskazywali najczęściej na źródła internetowe, potem na placówki oświatowe, zaś najmniej osób podawało prasę czy telewizję. Najmniejsza znajomość, związana z badanym problemem, przejawiała się wśród ankietowanych w wieku 14-18 lat, co prowadzi do wniosku, że termin „zrównoważony rozwój” prawdopodobnie nie jest zrozumiale tłumaczony w szkołach w kontekście praktycznym.

Można było dostrzec to, iż każda kategoria wiekowa posiadała reprezentantów, którzy potrafili wyjaśnić termin „zrównoważony rozwój”. Poniżej przedstawiono przykłady odpowiedzi osób badanych:

- wieloaspektowy rozwój terenów wiejskich, który nie zaburza funkcjonowania otaczającego środowiska;
- rozwój w sferze społeczno-gospodarczej, przy racjonalnym użytkowaniu zasobów środowiskowych;
- proces równoczesnego rozwoju uwarunkowań społeczno-ekonomicznych, w harmonii ze środowiskiem naturalnym;
- rozwój, który przebiega w równowadze gospodarczej, społecznej i środowiskowej danego regionu;
- harmonia, która jest zachowana między płaszczyzną gospodarczą, społeczną oraz otaczającą przyrodą.

Podane definicje dowodzą różnorodnego, ale właściwego pojmowania zrównoważonego rozwoju przez pytanych respondentów.

Informacje, które prezentuje tabela 2, pokazują wskazania ankietowanych z punktu widzenia ich pozycji społecznej.

Tabela 2. Wiedza respondentów na temat zrównoważonego rozwoju z uwagi na pozycję społeczną

Odpowiedź	razem		pozycja społeczna		
	ilość	odsetek	osoby uczące się	osoby studiujące	osoby pracujące
			odsetek		
Termin znajomy	84	76%	59%	77%	72%
Termin obcy	26	24%	41%	23%	28%

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o zrealizowane badanie.

Z powyższych informacji można odczytać, iż największy udział procentowy badanych, którzy mieli wiedzę o rozwoju zrównoważonym, stanowiły osoby, które uczęszczały na studia. Na drugim miejscu znalazły się osoby pracujące (o 5 punktów procentowych mniej od studentów). Ostatnią lokatę zajęły osoby uczące się (o 18 punktów procentowych mniej od studentów i o 13 punktów procentów mniej na tle pracowników). Wnioski z przeprowadzonego powyżej badania przedstawiono w zakończeniu.

Zakończenie

Reasumując przeprowadzoną analizę teoretycznych aspektów istoty terminu wielofunkcyjności, zauważyć trzeba, iż teorii rozwoju terenów wiejskich z perspektywy wielofunkcyjności nie można zdefiniować w jednolity, dostateczny sposób; można ją rozumieć wielowymiarowo, badać z różnych punktów widzenia i na wielu polach. Zakres dla potencjalnych analiz o charakterze społeczno-gospodarczym kształtuje postulat zróżnicowania wiejskiego terytorium i aktywności ekonomicznej przez ewolucję pozarolniczych funkcji gospodarczych.

Wielofunkcyjność związana jest z koniecznością kreowania na terenach wiejskich nowych miejsc zatrudnienia, co przyczyni się do powstawania nowych metod na osiągnięcie przez ludność wiejską przychodów i do wzrostu atrakcyjności obszarów wiejskich z punktu widzenia zawodowego i bytowego. Fakt, iż walory środowiskowe oraz kulturowe odgrywają coraz częściej bardzo istotną rolę w kontekście rozwoju środowisk wiejskich, z uwagi na zwiększający się popyt społeczny i powiększanie aktualnego zakresu funkcji tych obszarów, zmierza do uznania, iż dla tworzenia rozwoju ekonomiczno-społecznego terenów wiejskich ważne jest korzystanie z różnych osiągalnych zasobów oraz przymiotów, które one posiadają – funkcji, które realizują i wyrobów, które mają w ofercie – rynkowych oraz pozarynkowych.

W polityce rozwoju terenów wiejskich pod kątem wielofunkcyjności istotne znaczenie ma udoskonalanie wielofunkcyjnego sektora rolniczego, którego

głównym podmiotem będzie farma, proponująca złożoną gamę wyrobów oraz usług publicznych, a także niepublicznych, która udoskonala nierolniczą aktywność ekonomiczną i osiąga w ten sposób dodatkowe, nierolnicze przychody.

Sektor rolniczy pełni ważną rolę w kontekście systemu gospodarczego, przyrody i ludności, a dodanie tego sektora do systemu ekorozwoju obszarów wiejskich może mieć miejsce przez wzięcie pod uwagę wielofunkcyjności sektora rolniczego. Strategia rozwojowa terenów wiejskich bazuje więc na 2 teoriach – wielofunkcyjności oraz ekorozwoju, przy założeniu, że pierwsza z nich jest przesłanką tej drugiej.

Termin „rozwój zrównoważony” nie był na ogół znany w opinii respondentów z regionu konińskiego. Dlatego również kształcenie w tej dziedzinie powinno być poszerzane zarówno przez placówki oświatowe, uczelnie wyższe czy środki masowego przekazu, jak i przez samorządy, prywatnych właścicieli czy miejsca zatrudnienia. Kształceniu o charakterze formalnym powinno towarzyszyć więc kształcenie o charakterze nieformalnym.

Edukacja, związana z rozwojem zrównoważonym, to wieloelementowy proces, który powinien dotyczyć całego środowiska zawodowego oraz społecznego. Zaleca się, żeby kształcenie to miało miejsce z uczestnictwem całej społeczności, z całkowitą jej wyrozumiałością i akceptacją.

Istotne jest, żeby w edukacji formalnej i nieformalnej, odnoszącej się do problematyki rozwoju zrównoważonego, akcentowano odpowiedzialność młodzieży, żyjącej we współczesnym świecie, przy całkowitym zrozumieniu ważności strategii w zakresie rozwoju zrównoważonego.

Wiarę w przyszłość napełnia to, że zdecydowana część ankietowanych posiadała całkowitą świadomość dogłębnego zrozumienia zagadnienia, związanego z rozwojem zrównoważonym, oraz powiązała to pojęcie z celami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi – czego dowodził sposób zdefiniowania terminu przez respondentów.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte:

- BAŃSKI, J., (2017), *Rozwój obszarów wiejskich. Wybrane zagadnienia*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- CZARNECKI, A., (2009), *Rola urbanizacji w wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich*, Wydawnictwo IRWiR PAN, Warszawa.
- CZERNY, M., (2016), *Rozwój zrównoważony obszarów wiejskich na globalnym Południu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- DUCZKOWSKA-MAŁYSZ, K., (1998), *Wieś. Państwo. Wokół interwencji państwa w sferę wsi i rolnictwa*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- FELTYNOWSKI, M., (2008), *Polityka przestrzenna obszarów wiejskich w kierunku wielofunkcyjnego rozwoju*, Wydawnictwo CeDeWu, Warszawa.

- KŁODZIŃSKI, M., (2006), *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- KOZŁOWSKI, S., (2002), *Ekorozwój. Wyzwanie XXI wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- KUPIDURA, A., BIELSKA, A., (2014), *Kształtowanie przestrzeni na obszarach wiejskich*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa.
- MICHALEWSKA-PAWLAK, M., (2015), *Zarządzanie rozwojem obszarów wiejskich w Polsce w warunkach integracji europejskiej*, Wydawnictwo Aspra, Warszawa-Wrocław.
- ROGALL, H., (2010), *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- SACHS, J., D., (2015), *The Age Of Sustainable Development*, Columbia University Press, New York.
- SIKORA, J., (2012), *Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- SŁUPIŃSKA, M., (2016), *Terytorialne uwarunkowania rozwoju przedsiębiorstw. Terytorium – kapitał społeczny – governance*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- SOKOŁOWSKA, S., BISAGA, A., (2010), *Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy transformacji rolnictwa europejskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- STANNY, M., (2013), *Przestrzenne zróżnicowanie rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- STANNY, M., CZARNECKI, A., (2011), *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich Zielonych Płuc Polski. Próba analizy empirycznej*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- *The Cork Declaration – A living countryside*, The European Conference on Rural Development, Cork 1996.
- ZAJĄC, D., (2014), *Znaczenie pozarolniczej działalności gospodarczej rolników w procesie rozwoju wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- ZAWALIŃSKA, K., (2009), *Instrumenty i efekty wsparcia Unii Europejskiej dla regionalnego rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- ZYGAR, J., S., (2012), *Współczesne wyzwania rolnictwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Artykuły w pracach zbiorowych:

- ADAMOWICZ, M., (2004), *Wielofunkcyjne gospodarstwa rolne jako podmiot w rozwoju wsi i rolnictwa* [w:] *Wiejskie gospodarstwa domowe w obliczu problemów transformacji, integracji i globalizacji*, red. nauk. M. Adamowicz, Wyd. SGGW, Warszawa.
- CZARNECKI, A., (2005), *Obszary wiejskie, urbanizacja wsi, rozwój wielofunkcyjny, rolnictwo wielofunkcyjne – przegląd pojęć* [w:] *Uwarunkowania i kierunki przemian społeczno-gospodarczych na obszarach wiejskich*, red. nauk. A. Rosner, IRWiR PAN, Warszawa.
- DRZAZGA, D., (2014), *Ład przestrzenny* [w:] *Zrównoważony rozwój – naturalny wybór*, red. nauk. M. Burchard-Dziubińska, A. Rzeńca, D. Drzazga, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

- DUCZKOWSKA-MAŁYSZ, K., DUCZKOWSKA-PIASECKA, M., (1993), *Refleksje końcowe i wnioski [w:] Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej*, red. nauk. K. Duchkowska-Małysz, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Warszawa.
- FALKOWSKI, J., (2009), *Przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne obszarów wiejskich w strefach podmiejskich obszarów metropolitarnych Polski [w:] Miejsce obszarów wiejskich w zagospodarowaniu przestrzennym*, red. nauk. T. Komornicki, R. Kulikowski, Studia Obszarów Wiejskich, Wydawnictwo Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- HEFFNER, K., (2001), *Transformacja układów osadniczych wsi a wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich [w:] Wieś i rolnictwo na przełomie wieków*, red. nauk. A. Rosner, I. Bukraba-Rylska, PAN IRWiR, Centrum Naukowo-Wdrożeniowe SGGW, Warszawa.
- HEFFNER, K., (2011), *Problemy zagospodarowania przestrzeni wiejskiej [w:] Rozwój obszarów wiejskich w Polsce. Diagnozy, strategie, koncepcje polityki*, red. nauk. I. Nurzyńska, M. Drygas, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- HEFFNER, K., (2012), *Ewolucja funkcji w zagospodarowaniu przestrzeni wiejskiej w Polsce [w:] Rozwój wsi i rolnictwa w Polsce*, red. nauk. A. Rosner, IRWiR PAN, Warszawa.
- KŁODZIŃSKI, M., (2005), *Rola rolnictwa i pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich. Wieś wielofunkcyjna [w:] Rolnictwo a rozwój obszarów wiejskich*, red. nauk. M. Kłodziński, W. Dzun, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- KRAKOWIAK-BAL, A., ZIEMIAŃCZYK, U., (2017), *Rozwój obszarów wiejskich [w:] Zarządzanie wiedzą w rozwoju obszarów wiejskich*, red. nauk. A. Krakowiak-Bal, P. Łukasik, B. Mikuła, A. Pietruszka-Ortyl, U. Ziemiańczyk, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa.
- OKUNIEWSKI, J., (1993), *Ważniejsze wyniki i wnioski [w:] Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich*, red. nauk. K. Duchkowska-Małysz, M. Kłodziński, Ogólnopolska konferencja IRWiR PAN, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- PRZYGODZKA, R., (2001), *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich Podlasia jako skutek transformacji polskiej gospodarki [w:] Strategia rozwoju województw wschodniego i zachodniego pogranicza Polski w kontekście integracji z Unią Europejską*, red. nauk. A. Stasiak, R. Horodeński, C. Sadowska-Snarska, Wydawnictwo WSE w Białymstoku, Białystok.
- ROSNER, A., STANNY, M., (2007), *Zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich w Polsce [w:] Zróżnicowanie poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego obszarów wiejskich a zróżnicowanie dynamiki przemian*, red. nauk. A. Rosner, IRWiR PAN, Warszawa.
- STOLA, W., (1992), *Struktura funkcjonalna wsi polskiej [w:] Wybrane zagadnienia obszarów wiejskich*, red. nauk. A. Stasiak, PAN, KPZK, Biuletyn, Z. 158, Warszawa.
- WILKIN, J., (2008), *Wielofunkcyjność rolnictwa i obszarów wiejskich [w:] Wyzwania przed obszarami wiejskimi i rolnictwem w perspektywie lat 2014–2020*, red. nauk. M. Kłodziński, Wydawnictwo IRWiR PAN, Warszawa.
- WILKIN J., (2010), *Wielofunkcyjność rolnictwa – nowe ujęcie roli rolnictwa w gospodarce i społeczeństwie [w:] Wielofunkcyjność rolnictwa. Kierunki badań, podstawy metodologiczne i implikacje praktyczne*, red. nauk. J. Wilkin, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

- ZAWISZA, S., (2004), *Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa* [w:] Zarządzanie zrównoważonym rozwojem obszarów wiejskich, red. nauk. S. Zawisza, Wydawnictwo AT-R w Bydgoszczy, Bydgoszcz.
- ZEGAR, J., (2000), *Kierunki rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich – uwarunkowania regionalne* [w:] Możliwości wielofunkcyjnego rozwoju wsi polskiej w kontekście integracji z Unią Europejską, red. nauk. A. Stasiak, PAN, SGGW, Warszawa.
- ŻMIJA, J., (2000), *Rola organizacji i instytucji rolniczych w zrównoważonym rozwoju terenów wiejskich* [w:] Roczniki Naukowe SERiA Tom 2, Z.1, Warszawa-Poznań-Zamość.

Artykuły w czasopismach, publikacje:

- KOSTROWICKI, J., (1976), *Obszary wiejskie jako przestrzeń wielofunkcyjna. Zagadnienia badawcze i planistyczne*, Przegląd Geograficzny, t. XLVIII, z. 4, 601-611.
- OTŁOWSKA, A., BUKS, J., CHMIELIŃSKI, P., (2006), *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, Publikacje Programu Wieloletniego 2005-2009, nr 40.
- WORTMAN, M. S. Jr., (1990), *Rural entrepreneurship research: an integration into the entrepreneurship field*, Agribusiness, Vol. 6, No. 4.

Strony internetowe:

- Strona internetowa Komisji Europejskiej: <http://ec.europa.eu> (data dostępu: 10.02.2018).
- Strona internetowa OECD: <http://www.oecd.org> (data dostępu: 30.01.2018).
- Strona internetowa The European Network for Rural Development (ENRD): <http://enrd.ec.europa.eu> (data dostępu: 10.02.2018).

Sustainable development of rural areas in the light of multifunctionality theory

Abstract: The aim of this publication is to present the most important problems and the main issues in the theory of sustainable development of rural areas in the spatial dimension, from the standpoint of multifunctionality. Theoretical and applied determinants and methods are presented, as well as the results of application of this theory. Some relationships between the concept of rural development under a multifunctional approach and the theory of eco-development of rural areas are also analyzed. The results of an empirical study concerning the awareness of people living in the Konin region on the sustainable development of rural areas are presented. The research problem was analyzed on the basis of original sources of information, obtained through empirical research carried out in June 2018 using a questionnaire-based personal interview method. The questionnaire was completed by residents of the Konin region. 110 respondents were selected based on the principles of selection of non-random quantities (gender, age) and purposeful selection (students, workers). The results were interpreted using an inductive-deductive method. The scale of the phenomenon and the importance of the causative factors, as given by the respondents, were determined as percentages. Because some of those commenting on the importance of sustainable goals in development were not aware of this concept, let alone its specific ideas, the hierarchy of goals determined by

them was based rather on conjecture than on specific beliefs and knowledge. Therefore, the results obtained should be viewed with this reservation. A significant proportion of respondents had a comprehensive understanding of the idea of sustainable development, and combined with socio-economic and environmental objectives, this means that the replies given by respondents provide definitions and opinions on the hierarchy of goals for sustainable development.

Keywords: sustainable development, theory of multifunctionality, rural areas, development determinants

JEL: O11, O12, O15, Q01, R11